

הנסתרות והנגלות

הַנְּסִתְרֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ וְהַנְּגִלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: (דברים כט כח).

רשב"ם דברים פרק כט כח – האזהרות בהר גריזים ועיבל

הנסתרות ליי"א אלהינו - כבר פירשתינו אצל הארורים.¹ על הנסתרות היו הברכות והקללות, שאין הדבר ליענש ביד בית דין, אלא ביד הקב"ה: לנו ולבנינו - לעשות דיני עונשין על פי עדים:²

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד – ההיסוס של עזרא

עשר נקודות בתורה... כיוצא בו: "הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לני"ו ולבנינו עד עולם". נקוד על לני"ו ולבנינו ועל עי' שבי"עד". למה? אלא כך אמר עזרא: אם יבוא אליהו ויאמר לי: מפני מה כתבת? כך אומר אני לו: כבר נקדתי עליהן. ואם אומר [יאמר] לי: יפה כתבת, אעבור [אמחק] נקודה מעליהן.³

מסכת סנהדרין דף מג עמוד ב – מחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה

אמר רב אסי אמר רבי חנינא: מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים: שנים בימי משה ואחד בימי יהושע, שנאמר: "כזאת וכזאת עשיתי" ... ועד השתא מאי טעמא לא איענוש? אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון: לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן. כתנאי: "הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם" למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד? מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן, דברי רבי יהודה.⁴ אמר ליה רבי נחמיה: וכי ענש על הנסתרות לעולם? והלא כבר נאמר "עד עולם". אלא, כשם שלא ענש על הנסתרות - כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן.⁵

ירושלמי סוטה פרק ז הלכה ה – מימות יהושע ועד ימי יבנה

¹ כוונתו למעמד הברכה והקללה שבהר גריזים ועיבל כמתואר בפרק כז בדברים. רשב"ם מפנה כאן לפירושו בפסוק טו שם. לפני שנצלול למדרשים ודרשות, נעצור לתחנה קצרה אצל פירושו הפשוט של רשב"ם שהנסתרות הם הדברים עליהם הזהירה התורה במעמד הברכות והקללות בהר גריזים ועיבל (פרשת כי תבוא): "שאינן הדבר ליענש ביד בית דין אלא ביד הקב"ה". והנגלות הם הדברים שמסורים "לנו ולבנינו לעשות עפ"י דיני עדים". ראו גם פירוש אבן עזרא שאומר דברים דומים, אך מביא גם פירוש של "יש אומרים" שאומר: "כי הנסתרות והנגלות הם לה", ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה". אבן עזרא דוחה פירוש זה מכל וכל ואומר בלשונו החדה: "וזה הפירוש בלא ראש ורגל".

² עפ"י מסורת המקרא יש סימון נקודות מעל האותיות במספר מקומות בתורה. כבר נדרשנו לנושא זה בדברינו [מפגש יעקב ועשו](#) בפרשת וישלח ועוד הרחבנו וסקרנו את כל הניקודים שבתורה בדברינו [פסוקים שיש עליהם ניקוד](#) שם. ניקוד כזה אומר דרשני ומצביע על רובד סמוי מעבר לפשט המילים ולעיתים גם מנוגד לו. מקור זה באבות דרבי נתן (וכן המקבילה באבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז) מונה עשרה מקומות בתורה שיש ניקוד על האותיות. ובכולם יש סיבה ברורה, לבד מהמקרה שלנו. זאת ועוד, רק במקרה שלנו מופיע הסיפק שהיה לעזרא אם לנקד אם לא וחששו "מה יגיד אליהו". מה הספק שהיה כאן לעזרא? איזה עניין נסתור מסתור בפסוק זה? האם הוא בחלק "הנסתרות לה' אלוהינו" או ב"נגלות לנו ולבנינו"? האם הוא "הנסתרות"?

³ שיטת ר' יהודה היא שכל זמן שהיו בני ישראל במדבר התחייבו בערבות הדדית (מדין [כל ישראל ערבים זה בזה](#) עליו הרחבנו לדון בפרשת בחוקות) רק על הנגלות. אבל לאחר שנכנסו לארץ, התחייבו גם על הנסתרות. שיטה זו מסבירה אמנם את העונש שקיבלו ישראל בגין חטאו של עכן (36 איש שנהרגו: "רובה של סנהדרין", בירושלמי להלן), אך היא מאד אוטופית שהרי "אין אדם יודע מה בלבו של חברו" (פסחים נד ב). ואולי ר' יהודה סובר שהשיבה בארץ הייתה צריכה להביא את עם ישראל לדרגה גבוהה של אחווה ולכידות עד שיכלו (נדרשו) גם לערוב על הנסתרות ולדעת מה בלבו של חברו. ורש"י בגמרא סנהדרין מעיר שלפי שיטת ר' יהודה "היה לו לנקוד את הנקודה הזאת על לה' אלוהינו, אבל לא אורח ארעא לנקוד את השם".

⁴ שיטת ר' נחמיה היא שעל הנסתרות אף פעם לא נענשים – "עד עולם" (גם לשעבר), ועל הנגלות נענשו רק משנכנסו לארץ. שיטה זו נראית יותר מציאותית, אך היא צריכה להסביר את המקרה של עכן וגם מדוע באמת לא נענשו בני ישראל על הנגלות לפני הכניסה לארץ. על השאלה הראשונה עונה הגמרא בהמשך הסוגיה בסנהדרין מג הנ"ל, שאשתו ובניו של עכן ידעו וזה כבר הופך את הדבר ל"נגלות". (ראו שטיינזלץ שם שהביא בשם המאירי שכל דבר שיודעים אותו שלושה אנשים נחשב ידוע לכל). ראו גם פירוש מהרש"א כאן שאומר שאצל עכן הציבור בכללותו התרשל בשמירה על לקיחה מהחרם (מעין "הוכח תוכיח"). על השאלה השנייה צריך לומר שהכלל "כל ישראל ערבים זה בזה" נכנס לתוקף רק בכניסה לארץ ישראל, לאחר ההשבעה בהר גריזים והר עיבל (רק שני ארורים שם הם "בסתור", כל השאר הם דברים שבגלוי, ובניגוד לשיטת רשב"ם בפרק כז פסוק טו ובהערה 1 בה פתחנו). רש"י בפרשתנו מביא רק את שיטת ר' נחמיה (שלא כמקומות אחרים בהם הוא מביא את שתי השיטות, ראו למשל פרשת האזינו הסמוכה, פרק לב פסוק מג) וסיכמה בלשונו הצחה. נראה שרוב המפרשים הולכים בעקבות רש"י ומקבלים את שיטת ר' נחמיה שהיא אולי פירוש לדברי משה בדברים יב ח-ט: "לא תעשון ככל אשר אֶנְחֵנו עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כְּלִי הַיֶּשֶׁר בְּעֵינָיו: כִּי לֹא־בְאֵתָם עֲדַעְתָּם אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנְּחִלָּה וכו'". ראו דברינו [איש כל הישר בעיניו](#) בפרשת ראה.

אמר רבי שמעון בן לקיש: בירדן קיבלו עליהן את הנסתרות. אמר להן יהושע: אם אין אתם מקבלין עליכם את הנסתרות, המים באין ושוטפין אתכם.⁶ אמר רבי סימון בר זבדא: וְאִתּוֹת,⁷ תדע לך שהוא כן, שהרי עכן חטא ורובה של סנהדרין נפלה בעי.⁸ אמר רבי לוי: ביבנה הותרה הרצועה. יצתה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות.⁹

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו פרשה ה – דברי העם אל הקב"ה

רבי אומר: להודיע שבחן של ישראל, שכשעמדו כולן על הר סיני לקבל התורה, השוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה. ולא עוד, אלא שהיו ממשכנין עצמן זה על זה. ולא על הנגלות בלבד נגלה הקב"ה עליהם לכתוב ברית עמהם, אלא אף על הסתרים. אמרו לו: על הגלויים אנו כורתים ברית עמך ולא על הסתרים. שלא יהא אחד ממנו חוטא בסתר, ויהא הצבור מתמשכן. שנאמר: "הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם".¹⁰

מכילתא דרבי ישמעאל מס' דנזיקין משפטים פרשה יז – בדיון עקירת עבודה זרה

יש אומרים באותיותיה נתנה תורה, שלא יהו ישראל אומרים: הואיל ואנו מצווין על עבודה זרה נהא בולשין בבורות שיחין ומערות, תלמוד לומר: "על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן" (דברים יב ב), על הגלויים ולא על הסתרים.¹¹

רמב"ן דברים פרק כט פסוק כח – מה שנסתר מהאדם עצמו

ודעתי בדרך הפשט, כי "הנסתרות" הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם, כמו "שגיאיות מי יבין מנסתרות נקני" (תהלים יט יג). יאמר: הנסתרות לשם לבדו הם, אין לנו בהן עוון אשר חטא. אבל הנגלות שהם הזדונות, לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חוקת עולם. שכך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם.¹²

⁶ מזכיר את מעמד הר סיני: "מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם" (מסכת שבת דף פח עמוד א). אבל בקריעת ים סוף לא עשה כך ואדרבא: "עבודה זרה עברה עם ישראל בים" (מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד, ראו דברינו [וימרו על ים סוף](#) בפרשת בשלח וכן [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים). אצל יהושע, העם נדרש להכרעה בחציית הירדן ובכניסה לארץ. ראו גם גמרא בבלי מסכת סוטה דף לד עמוד א: "עודם בירדן, אמר להם יהושע: דעו על מה אתם עוברים את הירדן, על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם, שנאמר: והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם (במדבר לג נב). אם אתם עושין כן - מוטב, ואם לאו - באין מים ושוטפין אותיכם. מאי אותיכם? אותי ואתיכם".

⁷ נכון, מתאים, נאה, ראוי - ניב לשון שכיח בתלמוד הירושלמי. ובימינו: כיאות.

⁸ ראו דברינו [עכן בפרשת מסעי](#).

⁹ פרק שביעי בירושלמי מסכת סוטה, מתאר בהרחבה את האירוע של חציית הירדן בכניסה לארץ, ההשבעה בהר גריזים והר עיבל, בניית המזבח וכתובת התורה על האבנים כמוזכר בפרשת כי תבוא, דברים פרק כז (ראו דברינו [האבן תשמור על האבן](#) וכן [ברית הר גריזים והר עיבל](#) בפרשת כי תבוא וראו גם [חציית הירדן – הצעה להפטרות חלופית לשביעי של פסח](#)). הירושלמי מציע שיטת ביניים בין ר' יהודה ור' נחמיה שבבבלי. לכתחילה כר' יהודה, אבל לאחר חורבן בית שני - ביבנה - "הותרה הרצועה" ולא נענשים עוד על הנסתרות. אולי בגלל שראו ששנאת חינום גוברת על "כל ישראל ערבים זה בזה". בעקבות החורבן נתפוגג העם כגוף מרכזי, חדלה עבודת המקדש המכפרת על הכלל וחוזרים לתקופת המדבר ("איש כל הישר בעיניו"). כדאי גם לשים לב ללשון הירושלמי: "אין לכם עסק בנסתרות" שרומז לפסוק מבן סירא (ג כא-כב): "פלאות ממך אל תדרוש ומכוסה ממך אל תחקור: במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות" (מובא בגמרא חגיגה יג א בשינוי לשון קל, בירושלמי חגיגה וכן במקומות רבים אחרים בש"ס, במדרשים כגון בראשית רבה ח ב, פרשני המקרא, ובעיקר בספרות השר"ת לדורותיה).

¹⁰ ראו פירוש אור החיים כט כח שהפסוק "הנסתרות לה' אלוהינו וכו'" הוא דברי העם: "היא תשובת ישראל למשה שהנסתרות לא יתחייבו בהם, אבל הנגלות קיימו וקבלו עליהם הערבות". ראו בהמשך דבריו איך הוא מקשר פסוק זה לתחילת הפרשה. את החיבור בין המכילתא לבלבלי (הן שיטת ר' יהודה והן שיטת ר' נחמיה) ולירושלמי שלעיל, נשאר לשואבי המים ונשמח לקבל הסברים ופירושים. עד שיגיעו המים הצחים, נעיר שמכילתא זו מאירה באור חדש את הדרשה הקלאסית של "יחן ישראל כנגד ההר" - "בלב אחד כאיש אחד" (רש"י שמות יט ב על בסיס המדרשים). באחדות שלימה לרגע, אבל גם בראייה מפוכחת ומעשית. אפשר שגם דברי רש"י על הפסוק (שהזכרנו לעיל אך לא הבאנו ומומלץ מאד לפתוח בהם) מבוססים לא רק על שיטת ר' נחמיה בגמרא סנהדרין הנ"ל אלא גם על דברי מכילתא אלה. ואפשר שכל זה קשור גם לעניין הכפיה. דיה הכפיה על הנגלות.

¹¹ נראה שהמכילתא לשיטתה. לא רק שהציבור לא מתמשכן על עבירות שעשו אחרים בסתר, וערבותו ואחריותו היא רק על הדברים הגלויים; גם במצוות של "קום ועשה" בראשם עבודה זרה, אין צורך לרוץ ולחפש כל מקום אפשרי בו אולי יש עבודה זרה (או כל עבירה אחרת), אלא רק במקומות בהם נהגו עובדי ע"ז לפלוח. התורה מדברת בלשון ברורה - באותיותיה - כשהיא מציינת היכן יש לחפש: על ההרים, על הגבעות, בנטיעות אשרה וכו'. הביטוי "באותיותיה נתנה תורה", שזה מקורו ומופעו היחיד, דומה לביטוי "[דברה תורה בלשון בני אדם](#)" לו הקדשנו דף בפרשת נשא. ראו גם דברינו "[אין מקרא יוצא מידי פשוטו](#)" בפרשת וישב. וכן [פשוטו של מקרא](#) בפרשת חיי שרה. וזה נושא נכבד שיש להוסיף ולדון בו והוא קשור לשיטת הדרשות של ר' ישמעאל כנגד זו של ר' עקיבא.

¹² רמב"ן פותח כאן כיוון אחר לגבי הפסוק שלנו ואולי ממשיך את המכילתא האחרונה. לא מדובר בערבות הדדית, בנסתרות של הזולת, אלא בנסתרות של האדם עצמו. וכמו שאנחנו אומרים בווידי ביום הכיפורים: "את הגלויים לנו כבר אמרנום לפניך והודינו לך עליהם. ואת שאינם גלויים לנו לפניך הם גלויים וידועים כדבר שנאמר: הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת". ואולי עצם אמירת הוידוי ביחד עם כל הציבור, מזכירה גם את המשמעות הראשונה של הפסוק של הערבות ההדדית. כך או כך, דברי רמב"ן אלה מתקשרים למדרש תנאים לדברים פרק לג פסוק ו (שכנראה לא היה לפני רמב"ן): "דוד כשביקש

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ז הלכה ז – העמדת אדם, חכם, נביא על חזקתו

"... הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה [הוא], מעמידים אותו על חזקתו. שבכך נצטוונו, כמו שנצטוונו לחתוך את הדין ע"פ שני עדים כשרים. ואע"פ שאפשר שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלנו, מעמידין אותן על כשרותן. ובדברים האלו וכיוצא בהן נאמר: "הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו", ונאמר: "כי האדם יראה לעינינו וה' יראה ללבב".¹³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת נצבים נא ע"א – נסתרות הקץ

"הנסתרות לה' אלהינו", אלו קיצי הגלות שהם סתומים וחתומים. כענין שנאמר על ידי דניאל: "ואתה דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ" (דניאל יב ד וגם פסוק ט שם). ואומר: "כי יום נקם בלבי" (ישעיה סג ד) - אפילו הלב לפה לא גילה.¹⁴ "והנגלות", אלו תשובה ומעשים טובים. "עד עולם", אפילו בגלותנו.¹⁵

מסכת סוטה דף כב עמוד ב – חשיפת המתחזים

תנו רבנן: שבעה פרושין הן: פרוש שיכמי, פרוש נקפי, פרוש קיזאי, פרוש מדוכיא, פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש מאהבה, פרוש מיראה. פרוש שיכמי - זה העושה מעשה שכם. פרוש נקפי - זה המנקיף את רגליו. פרוש קיזאי - א"ר נחמן בר יצחק: זה המקיז דם לכתלים...¹⁶ אמר רב נחמן בר יצחק: דמטמרא מטמרא, ודמגליא מגליא, בי דינא רבה ליתפרע מהני דְּחָפו גוּנְדִי.¹⁷

שבת שלום ואתם נצבים**מחלקי המים**

מים אחרונים: ראו פירוש הכתב והקבלה על הפסוק, שמצטרף לפירוש אור החיים שהבאנו בהערה 10 ומסביר מדוע בעל הקריאה מגביה את קולו בפסוק "הנסתרות" ואולי גם נותן תשובה מדוע יש ניקוד על פסוק זה: "ולולי דמסתפינא הייתי אומר כי מאמר פסוק זה הנסתרות וגו', הוא מאמר המקלה (קָאָהַר), והיא תשובת ישראל אל משה, ובזה קיימו עליהם ועל זרעם אחריהם דברי הברית הזאת באמרם. הנסתרות לה' אלהינו, והנגלות וגו', ומי שיעבור בסתר יהיה משפטו בידי ה' לבדו היודע תעלומות לב, ואין אדם יודע טומנתו של חברו, אבל אם תהיה בגלוי יהיה חוב לנו ולבנינו לבער הרע

על אותו עוון, בתחילה התחיל מקלס להקב"ה... ואחר כך התחיל מקלס לתורה... ואחר כך מבקש על השיאות... ובסוף הוא אומר: מנסתרות נקני, מפני שהנסתרות להקב"ה שנאמר: הנסתרות לה' אלוהינו...". דברי רמב"ן, מחזור התפילה ומדרש התנאים מתבססים כולם על הפסוק בתהלים יט: "שיאות מי בין מנסתרות נקני... ונקיתי מפשע רב". ועל פסוק זה, מדרשו והקשר שלו לפסוק שלנו, כבר זכינו לכתוב ביום הכיפורים **כיסוי החטא או גילוינו**. ראו גם דברינו **יודעים לרצות את בוראם** ביום הכיפורים וכן **יכתב עוונתי** בפרשת חוקת. ראו גם **אשר ישנו פה ואשר איננו פה** בפרשה זו.

¹³ רמב"ם דן שם בנושא הסבוך, איך נאמין לנביא ונדע שהוא דובר אמת ועד כמה העניין תלוי באות ומופת שיעשה או בנבואת על העתיד ועד כמה באישיותו של האדם וחזקתו כאיש הגון וישר. לנושא זה נדרש רמב"ם גם במקומות אחרים כמו בתחילת הקדמתו לפירושו למשנה. נגענו מעט בנושא זה בדברינו **ונתן אליך אות או מופת** בפרשת ראה והרחבנו בדברינו **איך נכיר בנביא אמת** בפרשת שופטים... כאן עושה רמב"ם שימוש בפסוק שלנו לצורך קבלת הנביא, וזהו חידוש שאיננו בחז"ל. בהקשר דומה אך שונה, ראו דבריו בשו"ת הרמב"ם סימן מא: "ואין אנו דנים אלא בנגלות ולא הפקידנו אלוקים אלא על מה שגלוי. הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת". ובשו"ת יחוה דעת (לרב עובדיה יוסף ז"ל) חלק ו סימן לו הוא כותב: "לפיכך אין הלכה כהזהר נגד הפוסקים, שאין לנו עסק בנסתרות, כי הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם". במרוצת הדורות קיבל הפסוק שבפרשתנו משמעויות רבות ומגוונות, בנוסף למשמעות המקורית שבחז"ל ופרשני המקרא הנ"ל. אם ביחס לעיסוק בתורת הנסתר ("אין לך עסק בנסתרות" בן סירא הנ"ל, בפרט כאשר יש עימות בין הקבלה להלכה), אם בבחינת "אין לדין אלא מה שעינינו רואות" ואם בבחינת "גזירת הכתוב, חוקה חקקתי לך".

¹⁴ ובארמית: ליבא לפומא לא גלי. ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור ט: "ר' שמואל מתני בשם ר' יהודה: אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה באה, אל תאמין בו, לפי שכתוב: כי יום נקם בלבי, ליבא לפומא לא גלי, פומא למאן גלי?". ובהמשך שם מובא מעין קל וחומר מקברו של משה שנעלם: "בדבר שנתתי לך סימני סימנים אין כל בריה יכולה לעמוד עליו, על הקץ שנאמר: כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ (דניאל יב ט), על אחת כמה וכמה!" ראו מקבילה בקהלת רבה יב י.

¹⁵ הנגלות הם תשובה ומעשים טובים, אבל אין אלה בהכרח על מנת שניגאל מגלותנו. אפילו אם נישאר בגלותנו "עד עולם", עד שיבוא אותו קץ פלאי שמתממה והדוד חומק ועובר שוב ושוב, אנו נעסוק בתשובה ומעשים טובים. הרי זו דרשה גלונית עם אמונה רבה וביטחון רב, אבל אולי גם עם חידלון מלנסות לקום ולעלות וליטול גורלנו בידינו.

¹⁶ כל אלה סוגי "פרושים" שמתראים כפרושים-צדיקים ואינם אלא צבועים. הגמרא שם מפרטת מהם "מכות פרושים" שבמשנה סוטה פרק ג משנה ג שהם אחד מְבִלִי או מְבִלִי עולם.

¹⁷ תרגום: הנסתר – נסתר והגלוי – גלוי. בית הדין הגדול (שבשמים) יפרע מהלובשים גלימות של פרושים ומתחזים כפרושים. ראו פירוש רש"י שם: "הנסתרות נסתרות מבני אדם והגלויות גלויות. ומכל מקום, לבית דין הגדול כולם גלויות והוא יפרע מן המתכסים בטליתות ומראין עצמן כפרושין ואינן פרושין". סוף הסוגיה שם הם דברי אלכסנדר ינאי לשלומציון אשתו ערב מותו: "אמר לה ינאי מלכא לדביתיה: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין, שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס". ראו דברינו **בין זמרי לפנחס** בפרשת פנחס.

מקרבנו, ואם לא נעשה בהם דין יענשו הרבים על פשעי היחיד. ובזה אין המקרא יוצא מידי פשוטו ובא על מקומו הראוי אחר חתימת משה את דברי הברית. וסמוכים לזה ממה שנוהגים שהקורא בתורה בצבור, במקרא זה הוא מגביה קולו בו יותר מבמה שלפניו". והניקוד כנראה בא לומר שאלה דברי העם ולא דברי משה או הקב"ה.